

Dir les coses pel seu nom: català o aragonès oriental?

Calling things by their name: Catalan or Eastern Aragonese?

Javier GIRALT LATORRE
Universitat de Saragossa

Data de recepció: 15 d'abril de 2013

Data d'acceptació: 24 de juliol de 2013

RESUM

L'arbitrarietat de la demarcació administrativa que afecta la Franja ha deixat de banda la qüestió lingüística, i això ha contribuït a crear en tota la societat aragonesa una imatge distorsionada de la llengua que s'hi parla. El primer element que pateix la diversitat de perspectives i d'opinions és el nom d'allò que hom parla a la Franja, és a dir, del *català* que hi perviu i es manifesta en diferents varietats dialectals.

En aquest article presentem un repàs de les distintes denominacions aplicades al català a la comunitat autònoma d'Aragó, recordant, en primer lloc, les que utilitzen els mateixos parlants; repassant, en segon lloc, les que apareixen en els diversos textos legislatius en els quals s'aborda l'estatut jurídic de les llengües pròpies d'Aragó; i analitzant, finalment, la conveniència del sintagma *aragonès oriental*, aparegut amb certa força arran de l'aprovació de la Llei de llengües de 2013.

PARAULES CLAU: Franja d'Aragó, Llei de llengües, català a l'Aragó, nomenclatura i identitat, aragonès oriental.

ABSTRACT

The arbitrariness of the administrative demarcation of the territory called La Franja ignores the language issue. This has helped to create a distorted image throughout Aragonese society of the language which is spoken in that area. The first aspect to suffer from the resultingly wide range of viewpoints and opinions is the very name of what is spoken in La Franja, that is to say, of the *Catalan* language which is in use there in various dialectal forms.

This paper presents an overview of the different designations applied to Catalan in the Autonomous Region of Aragon. Firstly, the names given to the language by its selfsame speakers are recalled; secondly, the names appearing in the various laws dealing with the legal status of Aragon's own specific languages are listed, and lastly, the suitability of the syntagma *Eastern Aragonese*, which has appeared with a certain forcefulness since the approval of the Language Act in 2013, is discussed.

KEYWORDS: La Franja d'Aragó, Language Act, Catalan in Aragon, nomenclature and identity, Eastern Aragonese.

1. INTRODUCCIÓ

Gairebé per a ningú no és aliena la polèmica que suscita sociopolíticament la presència del català en terres aragoneses, a l'anomenada *Franja d'Aragó*,¹ un territori ubicat a l'est d'aquesta regió on els seus habitants viuen en una cruïlla sociocultural paradigmàtica, farcida d'interseccions socioeconòmiques, polítiques, administratives i lingüístiques (Espluga, 2003: 47). Un territori on, no només hi ha una frontera administrativa entre Aragó i Catalunya (i el País Valencià al sud), sinó que els seus pobles es troben inserits en una complexa xarxa de fronteres de diferents nivells jeràrquics, que articulen moltes de les seves relacions socials. Al costat de la frontera territorial dibuixada pràcticament del tot a l'edat mitjana, n'hi ha d'altres que divideixen internament la zona, com són les provincials i les comarcals (aquestes, establertes a començament del segle XXI). Però la veritat és que cap d'aquests límits polítics i administratius no ha tingut mai en compte la realitat lingüística de la població, més aviat al contrari, perquè ha estat un factor obviat en els diferents processos a través dels quals s'han anat traçant les susdites fronteres (cf. Espluga, 2008b: 140-142).

Certament, l'arbitrarietat de la demarcació administrativa que afecta la Franja ha deixat de banda la qüestió lingüística, i això ha contribuït a crear en tota la societat aragonesa una imatge distorsionada de la llengua que s'hi parla, de manera que els aragonesos catalanoparlants en tenen una percepció que varia dels uns als altres (sobretot, perquè és una qüestió que condiciona llur identitat), i els aragonesos no catalanoparlants en fan diferents valoracions, de vegades enfrontades i sovint allunyades de la realitat lingüística. I la cosa es complica encara més quan hi entren en joc les forces polítiques encarregades d'enllestir mesures a favor (o en contra, mai no se sap) de la llengua autòctona. En aquest cas, el primer element que pateix aquesta diversitat de perspectives, de posicionaments i d'opinions és el nom d'allò que hom parla a la Franja, és a dir, del *català* que hi perviu i es manifesta en diferents varietats dialectals.

En aquest article presentem un repàs de les distintes denominacions aplicades al català a la comunitat autònoma d'Aragó, recordant, en primer lloc, les que utilitzen els mateixos parlants, per tal de mostrar el conflicte que existeix entre la seva identitat aragonesa i la nomenclatura aplicada a la llengua materna; repassant, en segon lloc, les que apareixen en els diversos textos legislatius en els quals s'aborda l'estatut jurídic de les llengües pròpies d'Aragó, amb l'objectiu de demostrar la inexistència d'una voluntat ferma per part dels polítics aragonesos a l'hora de reconèixer la realitat lingüística

1. El nom de la zona catalanoparlant de la comunitat autònoma aragonesa esdevé igualment controvertit. En aquest sentit, vegeu Martín Zorraquino *et al.* (1995: 11-12), Moret (1998: 7-16) i Espluga (2005: 41-57).

de la regió; i justificant, finalment, la inconveniència del sintagma *aragonès oriental*, aparegut amb certa força arran de l'aprovació de la primera Llei de llengües de 2009 i de la nova Llei de llengües de 2013.

2. EL NOM DE LA LLENGUA: DELS PARLANTS ALS POLÍTIQS

2.1. *El nom de la llengua segons els parlants*

2.1.1. Abans de tot, cal veure què passa a peu de carrer i què opinen els parlants del nom i de la naturalesa de la seva llengua materna. Com és ja sabut, el terme *atalà* no gaudeix de gaire èxit perquè, sigui com sigui, els habitants de la Franja volen refermar la seva identitat aragonesa, la qual cosa no casa amb el fet de tenir com a pròpia una llengua que duu per nom *atalà*. Per aquest motiu, els parlants instrumentalitzen llur varietat lingüística i també la denominació que li apliquen, ja que s'han de diferenciar lingüísticament del català i s'han d'allunyar de tot allò que representa Catalunya; és a dir, no han de ser identificats com a catalans (vegeu Espluga, 2008a: 121-131).

Aquesta instrumentalització és, doncs, una mesura de defensa que utilitzen tant davant la resta d'aragonesos com davant els catalans. Davant els altres aragonesos, perquè, en parlar una llengua que no és ni varietat del castellà ni de l'aragonès, els solen considerar pejorativament catalans; de fet, no és estrany trobar persones a la Franja que han estat qualificades de «polacos» per parlar un geolecte de caràcter indefinit, però que s'apropa lingüísticament a la llengua de la comunitat autònoma veïna. Davant els catalans, per rebutjar l'etiqueta de *Països Catalans* aplicada al conjunt de les terres catalanòfones, com a conseqüència de l'abús que se n'ha fet, sobretot des d'algunes institucions de Catalunya, cosa que s'ha interpretat sempre com un afany d'annexionar territorialment la zona per part del Principat.² En efecte, els habitants de la Franja tenen molt clar que són aragonesos, i l'únic mitjà efectiu per tal de demostrar-ho és negar la catalanitat de la seva llengua. Per això no empren el terme *atalà* majoritàriament, tot i que reconeixen la semblança lingüística existent amb els pobles de l'altra banda de la frontera amb els quals han mantingut des de sempre relacions de tot tipus.

2.1.2. Si revisem les dades de diferents estudis sobre la realitat sociolingüística de la Franja (Martín Zorraquino *et al.*, 1995: 50-51 i 136-137; Espluga i Capdevila, 1995: 85-90), podem afirmar que hi ha cinc maneres de referir-se a la llengua:

2. La defensa del catalanisme a la Franja —raona Espluga (2008a: 119-120)— ha tendit a considerar-la com una mena de territori fora de lloc, «provisionalment aragonès», que en un futur indeterminat s'hauria d'integrar a una Catalunya més gran o a la utopia dels Països Catalans. Tanmateix, aquesta expectativa, hereva dels moviments catalanistes dels anys setanta, no té actualment cap fonament, almenys per a qualsevol que analitzi la relació de forces que haurien de confluïr per tal de possibilitar l'anhelat corrimet de fronteres. Ni tampoc no és previsible en un futur, ja que les generacions més joves actuals —i segurament també les properes— tenen ben arrelat el seu sentiment aragonès.

a) La denominació generalitzada és *xapurreat* (amb variants formals), nom despectiu, en origen, perquè el verb *xapurrear* (cast. *chapurrear*, cat. *xampurrejar*) no vol dir una altra cosa que parlar amb dificultat un idioma, pronunciant-lo malament i barrejant-hi mots, expressions, etc. Aquest nom, però, està totalment despullat d'aquest valor pejoratiu i és el que usa la majoria dels habitants de la Franja (vegeu Martín Zorraquino *et al.*, 1995: 128-134), ja que és considerat com un signe d'identificació recolzat en la tradició.³

En lloc seu, a l'Alta Ribagorça se sent *patués* (del francès *patois*), mot que significa pròpiament «parlar dialectal, especialment el privat de cultura literària i emprat sols en la conversa familiar, dit despectivament» (DIEC2, *s. v. patuès*), però que s'usa igualment desproveït d'aquest sentit.

b) Al costat del terme tradicional, en van sorgir d'altres de caràcter localista, com per exemple *lliterà*, *azanuyense*, *tamarità*, *fragatí*, *mequinensà*, *maellà*, *nonaspí*, etc., que responen senzillament al desig de remarcar allò que és propi i autòcton d'un municipi o d'una comarca davant els altres municipis o comarques de la Franja. En alguns casos, a més, aquesta nomenclatura localista és emprada per tal d'evitar el pejoratiu *xapurreat*.

c) La suposada indefinició lingüística dels parlars locals de la Franja fa que apareguin apel·latius del tipus «parlem de qualquier manera», «lo que parlem nantros», «com ací», etc. (Espluga i Capdevila, 1995: 88), també d'intenció localista, els quals posen de manifest la incapacitat dels parlants de concretar el nom d'una llengua, la pròpia, singularitzada per la *barreja* de trets lingüístics.

d) Amb tot, no deixa d'haver-hi alguns parlants que conscientment diuen les coses pel seu nom i empren el mot *català*. Segons Martín Zorraquino *et al.* (1995: 51), entre els que admeten parlar català hi ha, d'una banda, gent de diferents edats amb estudis universitaris; i, d'una altra, adults compromesos amb la societat aragonesa que visquen en la seva joventut els últims anys del franquisme, l'arribada de la democràcia i el desenvolupament dels estatuts d'autonomia, amb ganes de donar valor a tots aquells components d'identitat que havien estat menyspreats per la dictadura, entre ells la llengua pròpia.⁴

3. No sabem quan comença a utilitzar-se aquesta nomenclatura. La hipòtesi de Melchor (2010: 19), no demostrada encara, és que probablement els funcionaris de l'Estat arribats a la Franja durant el segle XIX, en trobar una llengua desconeguda, tingueren la necessitat de *batejar* la nova realitat lingüística i ho feren a la manera colonial, és a dir, d'una forma pejorativa, amb el nom de *chapurreado*. No obstant això, matisa Melchor que aquesta denominació no es referia al català local, sinó al castellà que els habitants d'aquest territori d'Aragó aconseguien articular, el qual estaria ple, com és natural, de catalanismes. En conseqüència, allò que en realitat *xampurrejaven* era el castellà i no el català, que era la llengua pròpia. Tanmateix, amb el temps i sobretot des de l'escola, aquest nom fou adoptat pels habitants de la Franja i arrelà com a designació de la llengua catalana autòctona.

4. Actualment, caldria fer un altre estudi per saber exactament quina és la situació pel que fa al nom de la llengua, ja que les circumstàncies sociopolítiques han canviat prou i la pròpia experiència ens permet afirmar que el grau d'informació dels parlants sobre la llengua materna és més alt que no pas anys enrere.

e) També hi trobem, a la Franja, la denominació *valencià*, sobretot a l'àrea del Matarranya i del Baix Aragó, atesa la proximitat geogràfica amb la província de Castelló. Els parlants reconeixen que amb el valencià dels pobles del costat hi ha semblança lingüística, per la qual cosa n'hi ha que són capaços d'identificar la seva llengua amb la de la comunitat veïna. Tanmateix, cal subratllar que ho fan amb la idea clara que res no té a veure amb el català i que, per tant, no és una varietat del català (vegeu Martín Zorraquino *et al.*, 1995: 50-51).

2.2. *El nom de la llengua en la legislació aragonesa*

2.2.1. L'afany dels habitants de la Franja —i també de la majoria dels aragonesos castellanoparlants— per a evitar el nom de *català* resta reflectit igualment en la legislació que en matèria lingüística han desenvolupat el Govern i les Corts d'Aragó. L'actual Estatut d'autonomia de la regió (Llei orgànica 5/2007, del 20 d'abril, de reforma de l'Estatut d'autonomia d'Aragó), de la mateixa manera que totes les versions anteriors (cf. López Susín i Soro, 2010: 24-26), només parla de «las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón», segons es pot llegir en l'article número 7:

Artículo 7. *Lenguas y modalidades lingüísticas propias.*

1. Las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón constituyen una de las manifestaciones más destacadas del patrimonio histórico y cultural aragonés y un valor social de respeto, convivencia y entendimiento.
2. Una ley de Cortes de Aragón establecerá las zonas de uso predominante de las lenguas y modalidades propias de Aragón, regulará el régimen jurídico, los derechos de utilización de los hablantes de esos territorios, promoverá la protección, recuperación, enseñanza, promoción y difusión del patrimonio lingüístico de Aragón, y favorecerá, en las zonas de utilización predominante, el uso de las lenguas propias en las relaciones de los ciudadanos con las Administraciones públicas aragonesas.
3. Nadie podrá ser discriminado por razón de la lengua.

En relació amb aquest article, caldrà preguntar-se, d'entrada, quin sentit té el punt tercer, ja que en els dos anteriors ni tan sols s'esmenta el nom de les llengües que són pròpies de la regió aragonesa. No s'hauria de considerar això realment una discriminació en tota regla? Si les llengües d'Aragó han de ser protegides, recuperades, ensenyades, promogudes i difoses com a patrimoni lingüístic, els parlants haurien de tenir el dret a saber quines són aquestes llengües; en cas contrari, la discriminació per raó de llengua sembla òbvia. No obstant això, tot i no concretar quines són les llengües pròpies distintes del castellà, l'Estatut estableix la necessitat d'aprovar una llei de llengües que en reguli la protecció i la promoció.

Els polítics aragonesos, però, han tingut sempre una prevenció extrema a l'hora d'afrontar el conflicte lingüístic amb el català, la qual cosa els ha dut, o bé a dissimular la seva existència, o bé a negar-la. Com a resultat tenim tots els tombs que les institu-

cions aragoneses han donat a la qüestió de les llengües d'Aragó, en concret des que els alcaldes de disset ajuntaments de la Franja van signar l'1 de febrer de 1984, sota l'empres del conseller de Cultura del Govern d'Aragó, Josep Ramon Bada, l'anomenada *Declaració de Mequinensa*, reconeixent que «dintre de la nostra comunitat aragonesa es parlen diferents llengües i que la llengua catalana que se parla a la Franja Oriental perteneix al patrimoni cultural d'Aragó», i rebutjant «les denominacions despectives de *chapurreau* i d'altres paregudes que encara s'apliquen a la nostra llengua materna».⁵ Des d'aleshores han estat diverses les accions que s'han dut a terme en relació amb aquesta qüestió, de les quals cal destacar les següents:

a) Com a resposta a les queixes presentades que demanaven la cooficialitat de l'aragonès i el català juntament amb el castellà, fou el Justícia d'Aragó, Emilio Gastón, qui féu el primer pas emetent l'any 1993 un informe sobre les llengües minoritàries d'Aragó, en el qual denuncià la manca de reconeixement jurídic del multilingüisme de la regió i féu una sèrie de recomanacions al Govern i a les Corts aragoneses per tal de superar la situació d'abandó i degradació del català i l'aragonès com a llengües pròpies (vegeu el *Boletín Oficial de las Cortes de Aragón* (1993), núm. 25 (3 març)).

b) El 1996, vista la necessitat de donar una solució als problemes plantejats pel Justícia, les Corts d'Aragó crearen una comissió per tal d'elaborar un dictamen sobre la situació de les llengües minoritàries de la regió, el qual servís de base per a l'adopció de les mesures necessàries per a normalitzar-ne l'ús (Lopez Susín i Soro, 2010: 223). Després de la compareixença davant aquesta comissió de diferents sectors socials implicats o interessats en la futura política lingüística d'Aragó, s'enllestí un dictamen que fou publicat en el *Boletín Oficial de las Cortes de Aragón* el 21 de març de 1997 (núm. 105), el qual assenyalava la necessitat de: 1) reconèixer la realitat multilingüe d'Aragó, fent esment exprés de la convivència que hi ha en algunes zones entre el castellà (llengua majoritària) i l'aragonès i el català (llengües minoritàries); 2) regular la igualtat del tractament legal de les dues llengües minoritàries i la seva cooficialitat als territoris respectius; 3) reconèixer legalment l'aragonès i el català en tots els nivells; 4) respectar les modalitats o varietats locals d'ambdues llengües; 5) ensenyar aquestes dues llengües; 6) reglamentar la toponímia tradicional en aragonès i català; 7) donar suport a les publicacions, manifestacions i mitjans de comunicació en les llengües minoritàries, i 8) crear un òrgan administratiu encarregat de la normalització lingüística (cf. López Susín i Soro, 2010: 33-37 i 252-259).

c) Dos anys més tard es va aprovar la Llei 3/1999, del 10 de març, del patrimoni cultural aragonès, promulgada pel Govern regional d'aleshores, dirigit pel PP en coalició amb el PAR. En l'article número 4 de la Llei hom reconeix explícitament que el català i l'aragonès són llengües pròpies de la comunitat autònoma, i aquesta és la primera vegada que un Govern d'Aragó diu les coses pel seu nom:

5. El text complet es pot trobar al següent web: http://www.lafranja.net/?page_id=960 (consulta: 10 març 2013).

Artículo 4. *Lenguas minoritarias.*

El aragonés y el catalán, lenguas minoritarias de Aragón, en cuyo ámbito están comprendidas las diversas modalidades lingüísticas, son una riqueza cultural propia y serán especialmente protegidas por la Administración.

Però la Llei encara anava més enllà, perquè una disposició final segona determinava que ambdues llengües serien cooficials i que aquesta cooficialitat hauria de ser regulada per una llei de llengües:

Disposición final segunda. *Lenguas de Aragón.*

Una ley de lenguas de Aragón proporcionará el marco jurídico específico para regular la cooficialidad del aragonés y del catalán, lenguas minoritarias de Aragón, así como la efectividad de los derechos de las respectivas comunidades lingüísticas, tanto en lo referente a la enseñanza de y en la lengua propia, como a la plena normalización del uso de estas dos lenguas en sus respectivos territorios.

d) Seguint les conclusions contingudes en el dictamen de 1997 de les Corts d'Aragó i la normativa de la Llei de patrimoni cultural esmentada, l'any 2001, el conseller de Cultura i Turisme del Govern d'Aragó (PSOE-PAR), Javier Callizo, va presentar un Avantprojecte de llei de llengües d'Aragó en el qual es declarava que el català i l'aragonès eren llengües cooficials a les zones d'ús predominant:

Artículo 2. *Lenguas oficiales.*

1. El castellano es la lengua oficial en todo el territorio de la Comunidad Autónoma de Aragón.
2. El aragonés y el catalán son lenguas oficiales en los respectivos territorios donde son predominantes, junto con el castellano.

Artículo 5. *Zonas de cooficialidad.*

A efectos de esta Ley, la Comunidad Autónoma de Aragón tiene:

- a) Una zona de cooficialidad del aragonés, que incluye los municipios relacionados en el anexo I de la Ley.
- b) Una zona de cooficialidad del catalán, que incluye los municipios relacionados en el anexo II de la Ley.
- c) Una zona de oficialidad exclusiva del castellano, integrada por los restantes municipios.

No obstant això, foren nombrosíssimes les al·legacions presentades a l'avantprojecte, ja que hi havia aspectes completament inacceptables, com, per exemple, el que contenia l'article número 6, que deixava en mans dels ajuntaments l'última decisió pel que fa al nom de la llengua i inclús contradeia el que establia l'article precedent:

Artículo 6. *Modalidades o variantes locales.*

1. No obstante lo dispuesto en el artículo anterior, los municipios relacionados en los anexos I y II de esta Ley podrán declarar su término municipal como zona de utilización predominante de la lengua o modalidad lingüística vernácula.

2. Corresponde a los Ayuntamientos, mediante acuerdo adoptado con el voto favorable de la mayoría absoluta del número legal de miembros de la corporación, ejercer dicha opción, expresando igualmente la denominación de la modalidad lingüística vernácula.

Finalment, l'avantprojecte no fou aprovat pel Govern autonòmic i no va ser considerat per l'òrgan legislatiu regional.

e) L'enyorada Llei de llengües anunciada en 1997 i malaurada en 2001 no arribà fins a l'any 2009, moment en què el Govern d'Aragó presidit per Marcelino Iglesias (dit sigui de passada, catalanoparlant de Bonansa, Ribagorça), una mica a la desesperada i amb el vot contrari del seu soci de govern, el PAR, aconseguí tirar endavant la Llei 10/2009, del 22 de desembre, d'ús, protecció i promoció de les llengües pròpies d'Aragó⁶ (*Boletín Oficial de Aragón* (2009), núm. 252 (30 desembre)). En aquest text legal es reconeixen, un cop més, el català i l'aragonès com a llengües pròpies d'Aragó, encara que no com a cooficials,⁷ i alhora els drets mínims dels parlants per a poder usar i estudiar la seva llengua materna. Certament, aquesta llei no era gran cosa i molts vam considerar que era limitada, però, després de tants anys d'espera, valia la pena començar a treballar i així ho vam entendre des de l'inici tots els membres del Consell Superior de les Llengües d'Aragó (vegeu el *Boletín Oficial de Aragón* (2010), núm. 208 (25 octubre)).

f) El canvi de color de l'Executiu de la regió en 2011 va provocar una nova situació, per altra banda ben coneguda perquè era un dels punts que tant el PP com el PAR inclogueren en els seus respectius programes electorals: la derogació de la Llei de llengües de 2009. Després, la Sra. Luisa Fernanda Rudi, en l'acte d'investidura com a presidenta del Govern d'Aragó, anuncià que en realitat seria una modificació. Tanmateix, el text de la Llei 3/2013, del 9 de maig, d'ús, protecció i promoció de les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó,⁸ aprovada per les Corts aragoneses amb els vots favorables del PP i el PAR, ha aclarit del tot les intencions dels dos socis de govern: eliminar la denominació *catalán* i, amb això, ignorar intencionadament un fet històric més que demostrat.

2.2.2. Què disposa aquesta Llei 3/2013, del 9 de maig? Pel que fa al nom de la llengua, assumpte que ens ocupa ara, cal reconèixer que el text, en parlar de *lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón*, repeteix literalment allò que estableix l'Estatut d'autonomia d'Aragó actual, com ja hem vist. Així doncs, res no hi hauríem d'objectar, perquè s'hi ajusta totalment. Però el que sí que cal criticar és que en tot el text de la llei no s'indiqui quines són aquestes llengües, a les quals hom atribueix unes «mo-

6. Vegeu-ne l'edició trilingüe anotada de López Susin i Soro (2010: 89-191).

7. De fet, en el text legal s'inclou una disposició derogatòria única que deixa sense validesa la declaració d'oficialitat expressada en la Llei de patrimoni cultural de 1999.

8. Vegeu el *Boletín Oficial de Aragón* (2013), núm. 100 (24 maig), i el *Boletín Oficial del Estado* (2013), núm. 138 (10 juny).

dalitats lingüístiques» sense especificar-ne res. És inadmissible i vergonyós que una llei que pretén textualment «reconocer la pluralidad lingüística de Aragón y garantizar a los aragoneses el uso de las lenguas y sus modalidades lingüísticas propias como un legado cultural histórico que debe ser conservado», i «propiciar la conservación, recuperación, promoción, enseñanza y difusión de las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón, en las zonas de utilización histórica predominante de las mismas», no concreti quines llengües són aquestes, diferents del castellà, òbviament, l'única oficial. En la llei aprovada s'evita donar el nom que correspon a cadascuna de les llengües de la regió, ni tan sols en el capítol II, article número 5, on es delimiten les zones d'utilització de les *llengües i modalitats lingüístiques pròpies*:

Artículo 5. *Zonas de utilización de las lenguas y modalidades lingüísticas propias.*

Además del castellano, lengua utilizada en toda la Comunidad Autónoma, a los efectos de esta Ley existen en Aragón:

a) Una zona de utilización histórica predominante de la lengua aragonesa propia de las áreas pirenaica y prepirenaica de la Comunidad Autónoma, con sus modalidades lingüísticas.

b) Una zona de utilización histórica predominante de la lengua aragonesa propia del área oriental de la Comunidad Autónoma, con sus modalidades lingüísticas.

De tota manera, és interessant aquest article núm. 5, perquè ens dóna certes claus per a saber de què s'està parlant. D'una banda, es pot interpretar que el legislador fa referència a dues llengües diferenciades (però segurament properes des d'un punt de vista lingüístic), una d'utilitzada a les àrees pirinenca i prepirenca (i, en aquest cas, caldria decidir fins on arriba territorialment, cosa gens fàcil), i l'altra emprada a l'àrea oriental de la comunitat autònoma (i, en aquest cas, també s'hauria de filar ben prim per a delimitar la seva extensió geogràfica, atesa l'existència de parlars de transició). Però, d'una altra, també es pot creure que els redactors de la llei estan parlant d'una única llengua aragonesa, constituïda per dos grans dialectes, el septentrional i l'oriental; és a dir, un tronc lingüístic comú, amb dues branques diatòpiques principals, de les quals en naixen d'altres, que corresponen a les «modalitats» de cada zona o de cada població. Segons aquesta segona interpretació, seríem davant d'un panorama lingüístic paral·lel al de la llengua catalana, la qual presenta dos grans dialectes, l'oriental i l'occidental, cadascun dels quals posseeix varietats diverses.

A més, no podem deixar de comentar l'aparició dels acrònims LAPAO (*lengua aragonesa predominante en el área oriental*) i LAPAPYP (*lengua aragonesa propia de las áreas pirenaica y prepirenaica*), abans de l'aprovació de la llei, com a noms de les llengües pròpies d'Aragó. Naturalment, el text legislatiu no els inclou expressament; però, a través d'aquesta befa imaginativa, que ridiculitza la llei, hom ha aconseguit cridar l'atenció, si més no, de la societat aragonesa i catalana sobre una qüestió molt més greu: l'absència de denominació de les llengües minoritàries d'Aragó, fet que respon clarament a la vergonyosa negativa del Govern regional a aplicar el terme científic per a anomenar-les.

2.2.3. Així mateix, s'ha de subratllar que, per tal de respectar la llibertat dels parlants a l'hora de decidir el nom de la seva llengua, el projecte de llei presentat l'any 2012 afegia una disposició on s'indicava el que segueix:

Disposición adicional primera. *Las variedades lingüísticas en el ámbito local.*

Los ayuntamientos de las zonas de utilización histórica predominante de las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón, mediante acuerdo adoptado con el voto favorable de dos tercios de la Corporación, podrán establecer en el ámbito de su municipio la denominación de su modalidad lingüística por razones históricas y culturales.

No era la primera ocasió que aquesta pensada era proposada per un Govern aragonès, perquè l'avantprojecte de 2001, citat abans, ja incidia en aquesta possibilitat. És a dir, que cada ajuntament tingués l'opció de decidir el nom de la varietat lingüística del seu municipi, la qual cosa podia originar una infinitat de denominacions, i àdhuc exigir el reconeixement de la varietat local com a llengua diferent de les altres. Podem imaginar-ne el resultat. Nogensmenys, en el text definitiu de la llei s'introdueix una modificació que afecta aquesta disposició: contràriament al que hem explicat, ara s'indica que serà el Govern regional qui determini el procediment per a anomenar les llengües i modalitats lingüístiques d'Aragó, «de forma coherent con su gentilicio local, nombre histórico o tradicional». Evidentment, aquest canvi tan sols fa palesa, un cop més, l'obsessió d'impedir l'ús del terme *català* i, per tant, que els ajuntaments puguin decidir lliurement que la seva llengua és *català*.

3. ARAGONÈS ORIENTAL: ORIGEN I JUSTIFICACIÓ

3.1. Origen d'una ocurrència

3.1.1. Tot aquest desgavell legislatiu té un rerefons social, tacat d'una política nefasta, ja que la majoria dels postulats que hem comentat en les línies precedents han estat defensats per certes associacions que s'oposen radicalment al reconeixement de l'existència del català a la Franja. La seva proposta afirma que en aquesta zona hi ha una llengua autòctona, diferent del català i molt pareguda a les varietats dialectals que té l'aragonès per tot l'Alt Aragó. És per això que identifiquen aquesta llengua amb l'aragonès pirinenc, i això els ha dut a crear una denominació per als parlars de la Franja: *aragonès oriental*, diferenciat del septentrional, però ambdós procedents d'un tronc lingüístic comú.⁹ Com hem vist en el breu repàs de la Llei de llengües del PP-PAR, en cap moment no s'utilitza aquesta denominació, però sí que hi resta im-

9. Segons Castro (2005: 6), aquesta nomenclatura fou usada per l'hispanista anglès W. J. Entwistle, afirmació que cal posar en dubte si consultem les pàgines dedicades al català i l'aragonès en l'obra original (Entwistle, 1995: 120-124 i 269-273).

plícita, i per això ha emergit immediatament des que es va conèixer la proposta del Govern d'Aragó.

El *laboratori lingüístic* d'on surt aquest nom és la Federación de Asociaciones Culturales del Aragón Oriental (FACAO), nascuda l'any 1996 com a agrupació de diferents associacions de la Franja que presentaren en 1997, davant la Comissió Especial de les Llengües Minoritàries d'Aragó de les Corts regionals, les seves posicions en relació amb el patrimoni lingüístic de la comunitat autònoma. Defensant aquestes mateixes idees, apareix en 2008 la Plataforma No Hablamos Catalán (PNHC), en la qual s'agrupen entitats i associacions dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó, amb l'objectiu comú, segons ells, de lluitar contra el pancatalanisme imposat des de Catalunya i que intenta reescriure la història de la Corona d'Aragó.

3.1.2. Què és l'*aragonès oriental*? Per tal d'entendre perfectament aquest nou concepte, haurem d'anar a la definició que n'ofereixen els mateixos creadors:¹⁰

Llamamos aragonés oriental al conjunto de modalidades lingüísticas que se hablan en el Aragón oriental. Pretendemos esta denominación como medida de protección de la riqueza lingüística y reconocimiento a los hablantes que la han conservado durante siglos. La denominación no plantea una discusión filológica sino más bien histórico-social.¹¹ La terminología denominativa es objeto de estudio en las Ciencias de la Documentación.

La denominación es el mayor reflejo de reconocimiento con los hablantes, de los cuales, según el *Estudio sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*, realizado por docentes de la Universidad de Zaragoza, solo una mínima parte de los hablantes encuestados reconoce denominativamente el catalán.

Tanto estudios como trabajos realizados tanto por docentes como por alumnos de diferentes estudios de la Universidad de Zaragoza reflejan la voluntad denominativa de los hablantes.¹²

Este intento de reconocimiento sentó precedente en las Cortes de Aragón, cuando una diputada pronunció, por primera vez esta denominación para al fin reconocer a los hablantes de las modalidades del Aragón oriental.

10. PNHC, «Aragonés Oriental» (en línia), <<http://nohablamoscatalan.wordpress.com/documentacion-documentacio/aragones-oriental>> (consulta: 12 març 2013). Hi ha, fins i tot, una proposta ortogràfica (Castro, 2005: 13-15).

11. Les principals característiques de l'aragonès oriental han estat descrites per Castro (2005: 163-165).

12. Certament, l'estudi sociolingüístic de la Universitat de Saragossa reflecteix un rebuig majoritari del nom *català*, però demostra també que no s'utilitza enlloc l'apel·latiu *aragonès oriental*, per la qual cosa tampoc no hauria de ser acceptat per la FACAO/PNHC. D'altra banda, eludeixen dir que, en el sudit estudi, els autors insisteixen en la catalanitat lingüística de la Franja, i només en un intent d'integrar tots els aragonesos en una futura política lingüística de la regió es proposa l'ús d'un sintagma com *català d'Aragó* (Martín Zorraquino *et al.*, 1995: 149), el qual, des d'una perspectiva estrictament diatòpica, és del tot erroni, ja que no hi existeix una unitat dialectal que el justifiqui, malgrat ser per a alguns una solució de consens que respecta la filiació lingüística de la llengua i en referma alhora el caràcter territorial aragonès i no català o valencià, segons les comarques.

Se han presentando [*sic*] otras denominaciones. Desde hace tiempo, el término *chapurreau* (y derivados), tomó vigencia identitaria; al igual que otros términos identitarios de origen poco claro. Esta terminación aparece en todos los estudios sobre el tema y ha llegado a ser reflejado por algún miembro de la Real Academia del Español. También se han planteado denominaciones según la localidad en donde se habla, *orienaragonés* o *catalanoaragonés*.

Pocs comentaris mereix una definició que abandona els criteris filològics i lingüístics com a elements indispensables per a determinar la filiació lingüística d'una realitat idiomàtica. És evident que, segons la FCAO/PNHHC, l'aragonès oriental és el conjunt de la realitat lingüística que trobem a la Franja. Per tant, hi caben tant les varietats de Fraga, Tamarit o Calaceit com les de transició de les Paüls, Roda d'Isàvena o Sant Esteve de Llitera, per esmentar alguns casos; i, alhora, aquelles que es parlen a Fonts, Graus o Benasc (Ribagorça). A més, consideren que en tots els municipis situats a l'àrea oriental d'Aragó s'enraona una llengua germana de l'aragonès que es conserva a les valls d'Ansó, Tena, Valle de Hecho o Gistau (cf. Castro, 2005: 6).

Però encara ens hauríem de plantejar si, dins el calaix de l'aragonès, hi caben les modalitats lingüístiques que, en principi, qualsevol persona amb una mica de seny qualificaria de castellà regional. Si, com diu la definició anterior, l'objectiu és protegir el conjunt de les modalitats lingüístiques aragoneses, haurien de ser totes i, per tant, el castellà que es parla a l'Aragó oriental també hauria de ser considerat *aragonès oriental*, ja que està farcit de mots i modismes pròpiament aragonesos i catalans. I, ja posats en matèria, per què no reivindicar la unitat lingüística que Moneva i els seus coetanis defensaren a principis del segle xx? Òbviament, estem presentant un plantejament absurd, perquè és clar que l'únic objectiu de la FCAO/PNHHC és evitar per damunt de tot el terme *català*. I, malauradament, aquesta és la línia que segueix el Govern d'Aragó en la seva política, i no pas la que defensem científicament des de la Universitat de Saragossa, per esmentar la pròpia de la regió i no cap altra d'aliena.

3.2. *El rigor pseudocientífic*

Per a fonamentar les afirmacions susdites, els entesos sobre l'*aragonès oriental* utilitzen la documentació antiga conservada i addueixen que la llengua reflectida en aquests manuscrits és pràcticament idèntica a la que es manté actualment als pobles de la Franja. Esmentem dues de les fites documentals que serveixen per a justificar llur proposta panaragonesista: el *Fuero de Jaca* del segle XII i un document de Pere IV d'Aragó el Cerimoniós (el del Punyalet) de 1372.

3.2.1. Prenent com a base el *Fuero de Jaca* del segle XII, aquests pseudofilòlegs volen demostrar que en aquella època a la ciutat de Jaca i als voltants existia una «modalitat» lingüística molt semblant a la que avui es parla a la zona oriental d'Aragó. Segons Ju-

lián Naval, l'investigador lliterà que més se n'ha ocupat, no hi ha dubte que la realitat és aquesta i que, per tant, cal plantejar-se una pregunta més que evident: «Si la zona oriental habla catalán, Jaca hablaba catalán. Y si, como parece lógico, la Jaca del siglo XII no hablaba catalán, eso determina que nuestras modalidades lingüísticas de la zona oriental tampoco son hoy catalán, sino modalidades aragonesas».¹³ La conclusió de Naval (2004) és que la llengua del *Fuero* és la mateixa que es parlaria aleshores a la Franja i, en conseqüència, la base de la que s'hi conserva actualment (vegeu també Castro, 2005: 169-173). Altres investigadors, però, més avesats que Naval a l'anàlisi lingüística de la documentació medieval aragonesa, com és el cas de Molho, González Ollé, Ciérbide o, més recentment, M. Antonia Martín Zorraquino i M. Luisa Arnal (2003: 332) —i crec que podrem convenir tots que cap no és sospitós de pancatalanisme i que, per tant, les seves opinions són ponderades— consideren que el fur jaquès té un fons lingüístic fonamentalment occità (tal vegada seria més prudent dir gal·loromànic), al qual se sobreposen elements navarresos, aragonesos o catalans segons la versió de còdex; i no ha d'estranyar que n'hi hagi de catalans, atès el caràcter d'oficialitat que aquesta llengua tingué a la Corona d'Aragó durant l'edat mitjana.

3.2.2. Naturalment, hi ha textos posteriors en el temps que també demostren l'existència de l'aragonès oriental. De fet, un manuscrit medieval expedit pel rei Pere IV d'Aragó, el Cerimoniós, datat a Carinyena el 1372, està suposadament redactat en l'aragonès de l'època. Heus aquí un fragment: «que ha entregat al seu procurador el llibre Summa de les Històries traduït al aragonès; que farà també treslladar les cròniques dels Reis d'Aragó predecessors seus y que li enviarà la còpia, para que'l faci continuar en la gran crònica d'Espanya y per últim que li envie el llibre que li va deixar a París el Rey de França para ferlo així mateix traduir a l'aragonès». Segons els filòlegs de la FCAO/PNHC, la llengua d'aquest fragment és quasi idèntica a la que avui s'usa a la Franja; així, doncs, si en el text reial hi ha aragonès, el *xapurreat* també és aragonès i, per tant, *aragonès oriental* (vegeu Castro, 2005: 6). No hi ha dubte, però, que en el text que hem transcrit abans tan sols es comenta que s'ha traduït un manuscrit a l'aragonès i que se'n farà traduir un altre a aquesta mateixa llengua, la qual no és justament la que apareix en la carta reial, perquè està redactada en català. I no només ho diem nosaltres, tal vegada sospitosos de fer una interpretació interessada del que ens transmet el text reial, sinó que també ho afirma Enguita (2008: 89): «De traducciones al aragonés trata asimismo este escrito —en catalán y fechado en 1372— que Pedro IV dirigió a Juan Fernández de Heredia».

Aquests grupuscles tergiversen la realitat historicolingüística i no admeten que a la Corona d'Aragó, durant tota l'edat mitjana i gairebé fins a les acaballes del segle XV, foren l'aragonès i el català les llengües que, a banda del llatí, s'utilitzaren en els actes administratius i en els escrits oficials, i que, a més, el català que s'hi reflecteix és sem-

13. FCAO, «Yo también hablo chapurreat» (en línia), <<http://entidadescoronaaragon.blogspot.com.es/2011/09/yo-tambien-hablo-chapurreat.html>> (consulta: 14 març 2013).

blant al dels manuscrits d'altres àrees catalanòfones, àdhuc en les obres literàries antigues. Si es comparen aquests textos amb la carta de Pere IV d'Aragó, considerem que restarà més que demostrat que es tracta de la mateixa llengua catalana amb algunes variacions, com correspon a un moment en què no existeix una normativa en el més ampli sentit de la paraula. En el segle XVI, Cristòfor Despuig (1981: 63) assegura que «en Aragó tant com afronta lo regne ab Catalunya y València, no parlen aragonès sinó català tots los de la frontera, dos y tres llengües dins lo regne, que dins Catalunya y València, en aquesta frontera, no y à memòria de la llengua aragonesa».

Els qui defensen l'existència de l'aragonès oriental des dels orígens de les llengües romàniques fan cas omís de tota la recerca duta a terme relativa a la Franja. No caldrà repassar la nòmina de filòlegs que se n'han ocupat, tant des d'una perspectiva sincrònica com diacrònica, i que han demostrat que la llengua de la Franja és català. Existeix constància documental que, a partir del segle XIII, el català i l'aragonès començaren a substituir el llatí en l'escriptura a la Corona d'Aragó, i des del segle XIV es produeix una gran massa de documentació en aquestes llengües. Tanmateix, amb l'entronització dels Trastàmara en 1412, després del Compromís de Casp, els manuscrits reials en català quedaran limitats progressivament a les àrees de Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears, mentre que a l'Aragó prevaldrà el castellà.

En el cas de la Franja, la documentació conservada en els seus municipis reflecteix que, des del segle XIII fins al XVII, a tota aquesta zona es va usar, amb més o menys intensitat, el català com a llengua de l'Administració local. Són realment interessants els estudis desenvolupats sobre aquests documents,¹⁴ ja que certifiquen la catalanitat lingüística del codi escrit i demostren, sense pal·liatius, que la llengua emprada és català, la que parlaven els habitants d'aquests pobles i la que encara s'hi parla avui.¹⁵ A més, els estudis dialectals permeten afirmar que, dins el bloc del català occidental, la Franja pertany al subdialecte nord-occidental, si bé és cert que al llarg del territori que ocupa s'hi poden diferenciar tres àrees diatòpiques, que tenen continuïtat en terres catalanes i valencianes: la del *ribagorçà* (la Ribagorça, la Llitera), la del *lleidata* (el Baix Cinca, Mequinensa, Faió) i la del *tortosí*, amb certa transició cap al valencià en el seu extrem (Favara, Nonasp, Maella, el Matarranya i el Baix Aragó).

4. FINAL

En conclusió, doncs, l'*aragonès oriental* no existeix, almenys tal com ha estat definit i justificat pels seus creadors, i és insostenible des d'un punt de vista lingüístic. Probablement, caldria reservar el nom per a l'aragonès que es parla a tota la Ribagorça occidental (àrees de Campo, Graus, Estadella i Fonts, a la província d'Osca); però cal saber

14. Per a un estat de la qüestió, vegeu Giralt (2012: 51-55).

15. Òbviament, els textos administratius no són un reflex de la llengua parlada pel poble. Tanmateix, en alguns manuscrits apareix un sediment diatòpic que ens remet a un registre oral i informal, segurament el que parlava la gent d'aquestes terres (vegeu Veny, 2001: 44-45).

que, en aquest cas, tampoc no s'accepta la denominació i hom prefereix la de *ribagorzano*, diferenciat de les varietats que es parlen a totes les valls pirinenques.

Les circumstàncies històriques esdevingudes a la Franja d'Aragó afavoriren la presència de la llengua catalana i el seu assentament, i així s'explica que hi pervisqui (vegeu Giralt, 2012: 45-51). Tanmateix, malgrat que els estudis sincrònics i diacrònics han demostrat repetidament que a la Franja es parla català, existeixen a l'Aragó, com es palesa a través de la mateixa denominació de la llengua, posicions intransigents que no ho accepten i que intenten per qualsevol mitjà desfigurar la realitat. Postures que no són noves, sinó que s'atesten ja durant els últims anys del segle XIX i primer terç del segle XX, segons demostra en un recent estudi José Luis Aliaga a partir de la documentació de l'*Estudio de Filología de Aragón* conservada a l'Arxiu de Juan Moneva. Conclou Aliaga (2012: 48-49) que la societat aragonesa no es va sentir preocupada pel ressorgiment de la llengua catalana als territoris veïns, especialment a Catalunya, i lluny va estar d'incorporar-la al conjunt de valors culturals compartits en l'imaginari col·lectiu; és a dir, el català mai no fou considerat ni reconegut com una llengua pròpia de la regió. Aquesta actitud, dissortadament, encara predomina en el conjunt de la societat aragonesa, i així queda demostrat en la Llei 3/2013, del 9 de maig, d'ús, protecció i promoció de les llengües i modalitats lingüístiques pròpies d'Aragó, impulsada per polítics que menyspreen la tasca duta a terme per la comunitat científica en l'àmbit lingüístic, incloent-hi la de la mateixa Universitat de Saragossa.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ALIAGA José Luis (2012). *Las lenguas de Aragón en el primer tercio del siglo XX*. Vol. I: *Inéditos, rarezas y caras B*. Saragossa: Institución Fernando el Católico: Gara d'Edicions.
- CASTRO, Éctor (coord.) (2005). *Antolochía Literaria en Aragón (Oriental) (ss. XII-XXI): Escritos actuales de la chen de La Llitera*. Osca: Associació Cultural Lliterana «Lo Timó».
- DESPUIG, Cristòfor (1981). *Los colloquios de la insigne ciudad de Tortosa*. Edició a cura d'Eulàlia Duran. Barcelona: Universitat de Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- DIEC2 Vegeu *Institut d'Estudis Catalans*
- ENGUITA, José M. (2008). «Sobre el aragonés medieval». A: ELVIRA, Javier [et al.]. *Lenguas, reinos y dialectos en la Edad Media ibérica: La construcción de la identidad: Homenaje a Juan Ramón Lodares*. Madrid; Frankfurt: Iberoamericana-Vervuert, p. 83-105.
- ENTWISTLE, William J. (1995). *Las lenguas de España: castellano, catalán, vasco y gallego-portugués*. Traducció de Francisco Villar. Madrid: Istmo.
- ESPLUGA, Josep Lluís (2003). «La imatge de l'altre: aragonesos i catalans fronterers que s'observen mútuament». *Revista Ripacurtia*, núm. 1, p. 47-61.
- (2005). *Planeta Franja: El trencaclosques del català a l'Aragó*. Lleida: Pagès.
- (2008a). *Com embolicar la Franja amb una fulla de pi*. Calaceit: Associació Cultural del Matarranya: Institut d'Estudis del Baix Cinca: Iniciativa Cultural de la Franja.
- (2008b). «Sobre la desaparició de la Franja. Noves fronteres, nous habitants i algunes dificultats per configurar una unitat catalanòfona dins d'Aragó». *Revista Ripacurtia*, núm. 6, p. 131-149.

- ESPLUGA, Josep Lluís; CAPDEVILA, Arantxa (1995). *Franja, frontera i llengua: Conflictos d'identitat als pobles d'Aragó que parlen català*. Lleida: Pagès.
- GIRALT, Javier (2012). «El catalán en la Franja de Aragón: una aproximación histórico-lingüística». *Archivo de Filología Aragonesa*, núm. 68, p. 39-74.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana. També disponible en línia a: <<http://dlc.iec.cat/>> [Consulta: 9 abril 2013].
- LÓPEZ SUSÍN, José Ignacio; SORO, José Luis (2010). *Estatuto jurídico de las lenguas propias de Aragón: La Ley 10/2009, de 22 de diciembre*. Saragossa: El Justicia de Aragón.
- MARTÍN ZORRAQUINO, M. Antonia; ARNAL, M. Luisa (2003). «Introducción al estudio lingüístico del Fuero de Jaca». A: *El Fuero de Jaca*. Vol. II: *Estudios*. Saragossa: El Justicia de Aragón, p. 319-351.
- MARTÍN ZORRAQUINO, M. Antonia; FORT, M. Rosa; ARNAL, M. Luisa; GIRALT, Javier (1995). *Estudio sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*. Saragossa: Universidad de Zaragoza.
- MELCHOR, Vicent de (2010). «“I also love xapurriau” (I) ... a propòsit dels fets de la Codonyera». *Temps de Franja*, núm. 98 (juliol-agost), p. 19.
- MORET, Hèctor (1998). «Com en direm? A propòsit de la denominació de les comarques de llengua catalana de l'Aragó». A: *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*. Calaceit: Associació Cultural de Matarranya: Institut d'Estudis del Baix Cinca, p. 7-16.
- NAVAL, Julián (2004). «Los fueros de Jaca» [en línia]. <http://romancearagones.blogspot.com.es/2011/12/doc-1-los-fueros-de-jaca_8503.html> [Consulta: 15 març 2013].
- VENY, Joan (2001). *Llengua històrica i llengua estàndard*. València: Universitat de València.